

"אמנם הצד המושכל שחשב יצחק בראותו מעשה עשו, באיזה אופן חשב שימשו דרכיו אל הקדושה העליונה שעתידיה לצאת ממנו כיון שהוא הבכור, הוא, כי ידע" מברכת ד' לאברהם — "ואעשך לגוי גדול... ובכורו כן כל משפחת האדמה", "שהאומה הנבחרת העתידיה לצאת מזרעו, הלא תהיה לאור גוים, ולתקן חפץ השי"ת בעולמו". אך יצחק הסתפק — "והנה לא ידע איך יהיה דרך תיקון העולם, אם נכחת וטוב וכדברים טובים וניחומים, כמו שיהיה לעתיד לבא ש'לא ישא גוי אל גוי חרב', ומכל מקום עמים רבים יליו אל ד', והלכו כל הגוים לדרוש תורת חסד ואמת ממקור ישראל כי יתגלה להם אורם ותפארתם, או שיהיה צריך ג"כ לכלות הרעים ע"י חרב ומלחמה שלא יתקוממו נגד חפץ ד', וכאשר באמת גם כח זה היה דבר נחוץ, כי הרעים לגמרי ההכרח לכלותם מן הכרם, כז' אומות ועמלק וכיו"ב, אלה שידע יודע כל תעלומות שתכלית טובה לא תצמח מהם רק רע להחטבה הכוללת".

עם כל צדקותו העליונה והמופלאה, ידע יצחק והכיר היטב את הטומאה והרשע שבעולם. כל חייו מוקף היה בעובדי אלילים מושחתים ומכוערים, ולא עוד אלא שטומאה זו אף בכיתו פנימה היתה, בדמות עשו, שורשו של עמלק. ברור היה לו שהאומה הישראלית מוכרחת תהיה להשתמש בחרב, כדי לכבוש ולהכניע את הרשעה המעכבת הופעת האורה בעולם. ובהתבוננו בשני הבנים — במידותיהם, כמעשיהם, כשאיפותיהם ובכל דרכיהם שמילדותם ועד בגרותם, ראה "והנה יעקב, בהיותו יושב אוהלים, ודבק תמיד במדת האמת והחסד" — באצילות ועדינות של 'בחור ישיבה', "הנה אין בסגולתו לחגור חרב ולהשתמש במדת האכזריות והנצחון במקום הדרוש", לשכב במארכים, לנצח דייוזיות, לתכנן ולנהל תכסיסי מלחמה שיוכלו לנצח את כל העוצמה האדירה, השכל, היוזמה והמרץ הבלתי נלאה שאצל הרשעה, ו"אם כן, איך תצא ממנו הסגולה הזאת, אם תהיה דרושה לזה?!", והלא הסגולה תזדקק לכל אותם הכוחות האדירים שאצל עשו, כהכנה למלחמות העומדות לפניו בדרכה ההיסטורית!

מחשבה זו היא שהכריעה לטובת אהבת עשו ונתינת הברכות לו, — "על כן חשב יצחק כי עוד לא נבררה הסגולה לגמרי".

ואם כי יעקב טוב מאד כשהוא לעצמו, ראינו כבר הרבה צדיקים שמהם לא יצאו סגולות כלליות" — כחנן, איוב ורבים דוגמתם במהלך הדורות, שגדולה אמנם מעלתם האישית, כחסידי אומות-העולם, אך לא הם עיקר המכון האלוקי, לא מהם יצמח תיקון העולם כולו, שהרי אין הסגולה הישראלית עוברת דרכם. "וכיון שראה שזה הכח של ההתגברות והנצחון חסר ליעקב לגמרי, וגם הבכור שהוא את על חפץ ד' בסגולה העתידיה לצאת ממנו הוא עשו, על כן היתה אהבתו דבקה אל עשו מצד שצפה שממנו תצא הסגולה של תקנת העולם כולו, שבודאי יהיה רצון השי"ת שישתמש לזה ג"כ כח ההתגברות והחרב. על כן 'ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו', המורה על תכונתו להתגבר על החיות הטורפות ולהכניען, וכח זה יטב מאד להשתמש בו עם בני אדם הדומים להן. אף כי ראה בעין שלא נגמרה הסגולה בעשו, חשב שעוד לא הגיע הזמן לגילוי הסגולה ועדיין צריכה הסתר בתוך הרע".

יצחק, בקדושתו המיוחדת, אינו משועבד לחשבון העכשווי, אלא עסוק ללא הרף בבניין עם ישראל ותיקון העולם שעל ידו. כל שאיפותיו ומבוקשיו, כל תפילותיו, כוונותיו ועיוניו הרחניים אך בזה הם, ומתוך כך משקיע את מירב מאמציו החינוכיים בעשו דוקא, ואינו מתעניין כל-כך ביעקב, הנגלה לפניו רק בצדקותו הפרטית. ודאי, גם אתו ישוחח מדי פעם, יברר איזו סוגיא, יתמוך בו ויעודדו בדרכו הישרה, אבל עיקר מעייניו אינם אלא בעשו, הטמא והרשע. מתוך שצופה הוא בכל דבר את הסוד, את הכוונה הפנימית, את הייעוד האלוקי העתידי לצמוח ולהיבנות, הוא אוהב את עשו דוקא, אהבה גדולה ועמוקה.

יצחק פועל עם אל ומקדיש עצמו למהלך האלוקי הגדול של תיקון עולם על-ידי אורם של ישראל שילך ויזרח ויהיה עטור ומוכשר בכל הכוחות הדרושים לו, ועל-כן השתדל כל ימיו לעדן את כוחותיו הפראיים של עשו, לכוונם ככל האפשר לייעודם הנכון, כדי שימשו בעתיד את הסגולה.

אהבתו לעשו, אפוא, לא היתה אהבה לרשעותו ולפרחחותו, חלילה, אלא אהבה הנובעת מדעה עמוקה ומאהבת ד', אהבת הטוב האלוקי העתידי לצאת אל הפועל מכל אותן התכונות כשיעלו מטומאתן וישמשו בטהרה לנצחון ישראל על אויביהם, אויבי ד'. מכת גדלותו, 'מלאכיותו', התבוננותו העמוקה והמיוחדת, רואה יצחק בעשו, כבר עתה, את העתיד להתפתח ולצמוח מזרעו. "על כן כתוב בתורה אצל אהבת יצחק את עשו 'ויאהב', שמשמש ג"כ לשון עתיד, לולא היפך הו"ו שמהפכו מעתיד לעבר, וגבי אהבת רבקה 'אהבת את יעקב', לשון הווה. כי אהבת יצחק לעשו לא באה כי אם שחשב שממנו עתידה לצאת סגולה, על כן ראוי לאהוב אותו מצד הצפון בו, אם כן עיקר האהבה היא מצד העתיד אלא שנתהפכה במקרה לעבר. אבל רבקה שהכירה וידעה מדבר ד' שהסגולה כבר נבררה בכללותה, ואין צריך עוד הסתר ובידור אחריה בכללה, על כן 'אהבת את יעקב' מצד עצמו וענינו ההוה.

— אך עם כל זה הסגולה אינה עוברת דרך עשו, כמו שחשב יצחק, אלא מתגלית היא ביעקב. הכיצד?

"רבות עשית אתה ד' אלוקי, נפלאותיך ומחשבתך אלינו".

"והנה, רצון השי"ת היה שבאמת יהיה יעקב גמר הברור, ויהיה כולו זרע אמת, והמדות הרעות לא יהיו בו כלל שם וזכר למו, כי הן לעצמן", עוד קודם הקלקול המעשי הנובע מהן, "מום הן בנפש, — 'נפש רשע אותה רע'.

אך, הרי צריך שימוש לפעמים במדות הרעות", להכניע את כוחות הרשע העצומים שבעשו ובמלכות רביעית, להסיר סיגיהם ולהפכם מחושך לאור, להפוך אל עמים "שפה ברורה לקרא כלם בשם ד'" עד אשר 'נלוו גוים רבים אל ד'?" וכי אפשר לכל זה ללא שימוש, לעיתים, במידות הרעות שבעשו?

לפיכך, "היה רצון השי"ת שיהיה ליעקב כח זר, חוץ לנפשו, שיהיה אפשר לו להשתמש במקום הצורך במדות הרעות, אבל בתור קנין של נפש לא יהיה בו כלל".

חידוש גדול יש כאן בהבנת הנפש והמידות, בהבחנה דקה מאוד, ובהעמקת ההבדל שבין נפש יעקב לנפש עשו.

מהו 'כח זר חוץ לנפש'?

כחיי היחיד או המשפחה, די לו לאדם הרוצה לחנך את בני ביתו או תלמידיו, ב'כעס הפנים', כמין הצגה והעמדת פנים רגעית. אין צורך ביותר מזה.

לא כן כחיי עמים. לכלות קוצים מן הכרם, להלחם באויבי ד', בצבאות מאומנים וגייתות אדירים, מתוחכמים ועזי נפש, אי-אפשר בלי אימונים של חודשים ושנים, נסיון רב ואמצעי לחימה, ומעל לכל — תכונות נפש של עקשנות ואכזריות, נצחנות ושאפתנות, תכונה היודעת לומר "ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם".

מוכרח הוא, יעקב, לרכוש לעצמו את תכונות נפשו של עשו, אך, האם הופך הוא בזה להיות עשו?

חלילה! לא נגרע כהוא זה מאצילותו ומעדינותו! אותם הכוחות נמצאים בו אמנם, אך כ'כח זר חוץ לנפש' בלבד.

חילוקים מהותיים יש בין כח שבתוך הנפש לבין כח זר חיצוני.

הכח הנפשי העצמי מצוי הוא בנפש בפועל, באין צורך להתאמץ כדי לגלותו ולפעול על ידו. כך הן תכונותיו הטובות של יעקב. האופי הנשמתי של יעקב, המגלם בקרבו את הסגולה הפנימית של הנפש הישראלית, הוא חפץ הטוב, העדינות והיגיון, שאיפת זיכוי הרבים, והפיכת העולם כולו לגן עדן. זה טבעו.

אולם בכח, בפרטנציאל, בתחתית נפשו, קיימות בו גם המידות העשויות: המלחמתיות ותאות הנצחון, הכעס והאכזריות. מה שאצל עשו וזרעו נמצא בפועל ובאופן טבעי, קיים הוא ביעקב, אך ככח זר היוצא אל הפועל רק במקום בו מצווה הוא על-פי התורה לעשות כן. ולעת הצורך, כשמתחייבת פעולת המלחמה, היא נעשית על ידו מתוך התגברות גדולה של הכרת האמת שבשכל על הרגש והחשק הטבעי, ואף זאת לשעת המלחמה בלבד. אז לובש הוא את אותן המידות כלבוש טבעי, בלא שייחלש משהו מעוזן ואיתנותן, ויוצא ללחום את מלחמת ד'.

ההבדל נוסף יש. עשו שמח ונהנה בהשתמשו בכוחות הרעים שבנפשו, משום שבזה, ב"על חרבך תחיה", מוצא את מיצוי חייו, את תכלית קיומו ותפקידו. הנוער ההיטלריאני צועד היה ברחובות ושר: "כשדם יהודי ניתז מהסכין — אתה מאושר, יש לך יום טוב". זו העשויות.

אצלנו אין מאומה מכל זה. "יעקב איש תם ישב אהלים". שמחותיו ועיניו הם בשקידת התורה, בגמילות חסד ובאהבת הטוב. שונא הוא מאוד את מראה הדם הניתז מהסכין. יודע אמנם לעשות את מלאכת המלחמה טוב מכולם, בהכרה מלאה ובגבורה גדולה, אבל ללא שום שמחה ועונג. אדרבה, רוצה היה שלא יהיה רשע זה בעולם ולא יאלץ לשפוך את דמו אלא יוכל להתכנס בבית-המדרש ולעסוק במאויי לבו.

אכן נהנה הוא בלכתו למלחמת מצוה, אך זו הנאה שונה לחלוטין. לא הנאת הטבע השפל, הגס והרצחני, אלא הנאה ושמחה שכלית, במה שמוסר נפשו עבור האידיאל של טוב ד', במה שמקריב את חייו, ואף מה שקשה יותר — את נפשו, את מידותיו הטובות ואת חשקו לשבת בחצרות ד', וחי חיים נוראיים ומאוסים בגיא הצלמוות של שדה הקרב, לבער הקוצים המעכבים את הופעת האורה האלוקית בעולם. בזה שמחתו.

דומה הוא בזה לרופא הנאלץ לנתח את אביו. ודאי אינו נהנה בגשתו לעשות את הדבר הקשה עליו ביותר, — חיתוך גוף אביו באיזמל, אך עושה הוא את עבודתו בדיוקנות, ביד איתנה, ובלב מלא שמחה על הרפואה הצומחת לאביו בזה.

לחילוק זה יש השלכה נוספת.

עשו, המשתמש במידותיו הרעות מתוך הנאה וסיפוק — אינו יכול לשים להן גבול.

נפוליאון, קיסר צרפת, היה גאון במנהיגות ובאסטרטגיה, וכמעט שכבש עולם מלא, אולם אהבת המלחמה וטכסיסה, אהבת הכיבוש והנצחון שאינה יודעת גבול, שיכרתו והעבירה אותו על דעתו. שכוי היה על ידה עד שלא נותר איש ללחום עמו.

קדם לו אלכסנדר מוקדון, שהתפשט בכיבושיו ללא מעצורים, בלא שידע שבעה, עד שמרדו בו חייליו מאין כח לשגעון תאות הכיבוש שלו.

לא כן ישראל.

נלחמים הם על ייחוד השם, מתוך הכרה שכלית בהירה במטרה האידיאלית של מלחמתם, ועל-כן אותו השכל הנקי והטהור המורה לצאת למלחמה, הוא המורה לחדול ממנה בשעה הנצרכת לכך, בלא כל נטיה של הנאה ומשיכה טבעית להמשיך לעסוק בשפיכות-דמים המאוסה להם כל-כך.

הבדל נוסף הוא בתדירות ההופעה.

אצל עשו תכונת הרשע היא תמידית — אם לא יצוד חיות על ההרים יצוד נשים מתחת יד בעליהן או יכבוש ארצות. אי-אפשר לו לשקוט על שמרו בלא עסק תדירי של מלחמה, עזות וכיבוש. לא כן יעקב. הוא "עדינו העצני" — עדין ביסודו ובתכונות נפשו התדירות, ורק לעת הצורך יקשיח עצמו כעץ וישתמש בכשרונות המלחמה והניצוח, הזרים לו, עד תום המלחמה. אז ישוב לקולו שבחתי-כנסיית ובתי-מדרשיות, ולא יודע כלל כי היו בו מידות אלו.

ברכות האבות הן עבודה רוחנית אדירה. חוצבות הן בלבבות, חוצבות בדרות את האמת האלוקית. אין אלו מילים בעלמא, מן השפה ולחורץ, אלא פעולה ועבודה ממשית, — כתפילה. פעולה זו שפועל המברך על המתברך היא הכנתו לברכה, להיות ראוי לה. ברכה, מסביר הרב במקום אחר, אין פירושה שאותו הטוב המסויים יהיה לך, ואתה תשאר מגושם ובלתי ראוי לה. ברכה כזו הלא שמורה היא לבעליה לרעתו, כי מה יעשה הרשע בטוב המושפע עליו?! מובנה של הברכה הוא, שיהיה המתברך ראוי לאותה הברכה, שיתן לו ד' את הכוחות הנפשיים והפיסיים ואת ההכשר להיות ראוי לה, ולהשתמש בה למטרת הקודש.

לפני מותו, אזור יצחק את שארית כוחותיו ומשקיע בברכה את כל האנרגיה הרוחנית אשר רכש בעבודתו ובעמלו משך כל ימי חייו, את כל קדושתו העליונה והמופלאה ומתכוון להעלות ולרומם את בנו בכורו, מטומאת עשו לקדושת ישראל, לקרב ככל האפשר את גילוי הסגולה בנכדו ואולי אף בבנו.

"יעבדוך עמים", הוא מברכו, היינו התברך באותם כוחות הנועדים לזה שיעבדוך עמים. "הוה גביר לאחיןך" — היה ראוי לשלוט ולהכניע תחתך כל רשעי ארץ.

בעת שיצחק פועל את פעולתו הרוחנית האדירה הזו, המהווה סיכום ותמצית כל עמלו הרוחני, יוצר ומשלים הוא את הצורה הישראלית השלימה, הבריאה, המעוטרת בכל טוב וכשרון, אזורת גבורה, עוז ויכולת הופעה במציאות.

"על כן לבשתהו אמו בגדי עשו וחיצוניותו היתה דומה לעשו, שזה היה גם כן צורך אל הברכות, שע"י ידי עשו (ישכלל) [תשתכלל] תכלית קולו של יעקב". הבגדים מתייחסים לגוף כמידות נפש. כשם שהגוף מתראה בבגדיו כן עצמיות הנפש מופיעה במידות. בעומדו לפני יצחק לובש יעקב את בגדי עשו, כאומר: אותם בגדי עשו, הרגילים וטבעיים לו, אף אני לובשם לרגע, לשעה, ברצוני לובשם וברצוני פושטם. וכך, באופן זה בדיוק, נמצאות תכונותיו הטבעיות של עשו ביעקב, — ככח זר חרץ לנפשו, כמלבוש חיצוני, שתחת שליטתו והחלטתו מתי ללבושו, לכמה זמן ומתי לפושטו, כיון שנגמר הצורך והאילוץ בו.

ג דורנו שב, אחר שנות גלות ארוכות, אל הצורך וההכרח להשתמש בתכונותיו של עשו, במאבקים מדיניים וצבאיים. "אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו", ואם סיבב לנו הקב"ה זאת, ודאי שבכח, מצד קדושת הכלל שנתחדשה בנו, מסוגלים אנו כבר להתמודד עם המשימות הללו, ולהישאר, עם זה, טהורים במידותינו ובתכונות נפשנו הישראליות. מאידך גיסא, השימוש הטהור בכל אותם הכוחות בלא חשש נזק הלא לא יתכן אלא אצל מי שקידש עצמו, שגבר על יצריו, שתיקן את מידותיו והתנקה מכל מידה רעה.

מצב זה יוצר בנו סתירה נוראה, סתירה בין ה'בכח', העומד בשלימותו ונתבע להתגלות, ובין ה'כפועל', הטעון עדיין השלמה חינוכית רבה, והיא מעמידה אותנו בפני קונפליקט קשה הדורש החזקת עמדה ויכולת להעמיד ולסדר את כוחות הנפש במקומם, שלא יצררו אלו את אלו.

משום כך דרשה זו היא לימוד גדול הנצרך מאוד לימינו. הסתירה — בין ההכרח המאלצנו לאחוז בנשק, להתאמן ואף להרוג, להילחם ולנצח, ובין תודעתנו והכרתנו הגלויה שאינן בגויות עדיין בדרכי הישר והצדק אט הטהורים על-פי דרישתה של תורה ועל-פי תביעתה של נשמתנו הגאולית — היא נוראה ומקיפה יותר ויותר את כל חיינו הממלכתיים המתחדשים לעת תחייתנו. באין פתרון ומוצא עלולה סתירה זו לגרום שהכרח העיסוק במלחמה יביא להתדרדרות מוסרית ולהשחתת המידות, להעברה על הגבול עד כדי שימוש באותן מידות נצחונות ואכזריות אף בחיים הפרטיים, חלילה.

אמנם קלוקל נוסף עלול להוולד, ואכן נולד, מתוך סתירה זו, והוא קשה וחמור יותר. — התפרצות מידת הכעס, הנקמנות וכדומה, בנפש היחיד שאינה מטוהרת, היא אכן מזיקה ומסוכנת מאוד, אך הקלקול הגרוע יותר הוא תגובת הנגד לזה, האומרת: 'עלינו משום כך להכנע, לוותר לאויבינו ולתכתיביהם, ובלבד שלא נאחו בנשק' — והיא חמורה שבעתיים. 'פוסט ציונות' זו היא עניין כללי-ישראלי הנוגע לכל תהליך תחייתנו, לכבודם של ישראל ולכבוד שם שמים, ליכולת עמידתנו ולקיומנו הלאומי והמדיני, וממילא היא רקבון מוסרי נורא משום שפוגעת היא באומה האלוקית ממנה — בגאולתה השלימה — יצאו הארה, השפעה ותיקון לאנושות כולה.

בנקודה זאת, בסתירה לכאורה שבין המוסר לבין הכרח הקיום הלאומי, מתמקדים כל לבטינו הלאומיים וספיקותיהם. כזה נפלגות הדעות במחלוקת ארוכה וקשה המקיפה את כל החברה הישראלית והנוגעת לכל חיינו המדיניים והחברתיים ולכל ראיית עתידנו הלאומי. הללו נוטים לצד אחד, לדלדול החיים הלאומיים והגאווה הלאומית, ובלבד שלא ניפול בקלקול המוסרי הנובע משימוש בנשק, והאחרים לעומתם, מגבירים ומפתחים השנאה לאויבינו מחשש שמא נאבד חלילה באין מציל.

טועים הם האחרונים, ויותר מהם טועים הראשונים.

גם כיום, כשנאלצים אנו להילחם את מלחמות המצוה שבתהליך גאולתנו, חייבים אנו להתרומם להכרת עצמנו ותפקידנו האלוקי. בלא הכרה זו לא נמצא בקרבנו את עוז החיים והגבורה הנדרשים לבניינו הלאומי ולעמידה ארוכה וקשה מול הקמים עלינו.

כל זמן שמתעכב בניין תודעתנו הישראלית המקורית — מתעכב אף שכלול בניין תחייתנו הלאומית ונקלע למשבר קשה. משבר זה שבחקופת המעבר של ההתפתחות וההתגדלות קמעא קמעא עד ההוצאה לפועל של הצורה הישראלית השלימה, הוא עצמו בנוראותו ועוצמת ייסוריו יהווה אף הכרח קיומי לתשובת הדור, לכירור וגילוי מה אנו ומה חיינו. התנגשות זו, שמהלך הגאולה עצמו יוצר ומוליד מקדמת אותנו בעל כרחנו, בציציות ראשנו, ובונה את קומתנו השלמה.

וקום יקומו לנו, מתוך כך, אנשי אמונה גדולים, מורים ומחנכים, גדולי תורה ויראת שמים, מביני נפש הדור, אשר ידעו לברר כל כח במקומו, להתעלות מעל כל הסתירות המדומות אשר אין להן מקום באמת באחדות הישראלית המקורית, וידעו להדריך את הדור כולו לרכו הישרה והצודקת.